

DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-16

УДК: 351:305

*Карпеко Н.М., к.держ.упр., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0003-3420-7897*

*Karpeko N., PhD, Senior Lecturer, Department of Management and organization
in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine,
Kharkiv*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

GENDER ASPECTS OF THE SOCIAL POLICY FORMATION IN UKRAINE AS AN EXAMPLE OF THE COUNTRIES OF NORTHERN EUROPE

В данній статті досліджено позитивний досвід країн Північної Європи в конструюванні соціальної політики гендерної рівноправності. Проаналізовані нормативно-правові бази цих держав, в яких закріплені механізми забезпечення принципу рівності статей. Відмічена багатогранність і системність у складанні стратегій та напрямів соціальної політики та соціальної практики рівноправності чоловіків та жінок. Акцентується, що країнах Північної Європи була прийнята та ефективно реалізується ціла система антидискримінаційного законодавства. Шляхом заснування спеціальних органів публічної влади у Норвегії, Фінляндії, Ісландії та Швеції повноцінно забезпечуються державні гарантії принципу гендерної соціальної рівності. Визначається позитивність застосування даного досвіду для формування гендерно орієнтованої соціальної політики України.

Ключеві слова: державна соціальна політика, публічні механізми, гендерна рівність, гендерні аспекти, гендерно-чутлива політика, дискримінація, гендерний аналіз, державні гарантії.

This paper examines the positive experience of the countries of Northern Europe in the construction of a social policy of gender equality. The normative and legal frameworks of these states are analyzed, in which the mechanisms for ensuring the principle of gender equality are established. Complexity and system aticity in the formulation of strategies and directions of social policy and social practice of the equality of men and women are noted. It is emphasized that a whole system of anti-discrimination legislation has been adopted and is being effectively implemented in the countries of Northern Europe. By establishing special bodies of public authority in

Norway, Finland, Iceland and Sweden, state guarantees of the principle of gender social equality and rules of equality are fully ensured. The positivity of applying this experience to the formation of gender-oriented social policy of Ukraine is determined.

Keywords: *state social policy, public mechanisms, gender equality, gender aspects, gender-sensitive policy, discrimination, gender analysis, state guarantees.*

Постановка проблеми. Гендерно орієнтована соціальна політика спрямована на задоволення стратегічних гендерних потреб, на трансформацію та гармонізацію сформованих у суспільстві гендерних відносин, подолання їх асиметрії. Мета такої соціальної політики – вирівнювання можливостей гендерних груп. Тільки такі пріоритети можуть бути цілями людського розвитку, тому що зумовлюють розширення індивідуальної свободи та можливостей особистісної самореалізації як жінок, так і чоловіків. Важливо розуміти, що політика задоволення стратегічних гендерних потреб, як і політика першого типу, покращує становище жінок як соціально вразливої групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гендерної рівності набувають гостроти у суспільних та наукових дискусіях. Окремим аспектам гендерної рівності в формуванні соціальної політики держави та питанням формування гендерної політики займалися такі вітчизняні вчені, як: С. Домбровська, Т. Марценюк, В. Перевізник, Т. Хавлін, Є. Ярошенко. Теоретичні підходи до класифікації та формування гендерних аспектів розроблялися Х. Бухаймом, У. Беком, Т. Майєром, Дж. Хубером, С. Уолбі, Г. Рубіном, Е. Фольратом, К. Шміттом.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження аспектів та механізмів гендерної рівноваги, як складових соціальної політики на прикладі країн Північної Європи.

Виклад основного матеріалу. Дотримуючись вже сформованої у вітчизняній науці традиції, соціальна політика розглядається не просто як комплекс заходів соціальної допомоги лише нужденним. Це «фокус», в якому сходяться інтереси нерідко протидоржних у змаганні за обмежені ресурси соціальних груп та уявлення про справедливість та загально-соціальні потреби. Мета соціальної політики – це регулювання та узгодження інтересів для сталого та збалансованого розвитку суспільства, досягнення соціального миру чи суспільної згоди. При цьому узгодження інтересів - набагато важливіша мета, ніж задоволення інтересів будь-якої, найповажнішої чи найперспективнішої соціально-вікової групи. З цієї точки зору правильно було б говорити не просто про захист інтересів жінок або чоловіків у результаті проведення гендерно орієнтованої соціальної політики, а про узгодження цих інтересів, що веде до розвитку гендерних відносин у суспільстві [8,

с. 87].

Для забезпечення соціальної справедливості, рівноправного і стабільного людського розвитку важливим є застосування гендерного підходу, який передбачає використання найбільш ефективних і результативних засобів та практик для задоволення потреб жінок та чоловіків різних вікових і соціальних груп. Нині проблематика гендерної рівності не перестає втрачати своєї актуальності. Потрібно визнати, що забезпечення соціальних механізмів реалізації прав людини в сучасній Україні може бути ефективним тільки в умовах, що задовольняють інтересам усіх суб'єктів правовідносин, у тому числі незалежно від статевої приналежності.

Зрозуміло, вітчизняній правовій і соціальній системі властива конструкція повного гендерного рівноправ'я. Стереотипи, що в той же час склалися, у рамках української правосвідомості, у фокусі передусім прав жінок, та інші перешкоди створюють проблеми на шляху повноцінної рівності статей в кожній сфері громадського життя. В цьому відношенні як еталонний і визнаний, на думку переважної більшості дослідників, варто розглядати досвід західних країн. Єдиної думки відносно визначення гендерної рівності не закріплено на універсальному рівні, і виходячи з положень вітчизняного і зарубіжного права під гендерною рівністю слід розуміти закріплення і реалізацію рівних прав, свобод, обов'язків і можливостей чоловіків і жінок в усіх сферах людської життєдіяльності. У рамках теорії права і гендерної соціології спостерігається активна дискусія про суть і способи забезпечення принципу гендерного рівноправ'я.

Однакові можливості для представників обох статей виступають загальноприйнятою парадигмою рівності чоловіка та жінки. У правовому сенсі головним елементом конструкції фактичної та формально-юридичної рівності є забезпечення умов, за яких жінки та чоловіки безперешкодно співіснуюватимуть у абсолютно кожній сфері суспільного буття. Концептуально важливим у цьому контексті є ідеал соціального партнерства представників обох статей [1, с. 46].

Цей концепт повинен виражати рівний особистий статус, від чого безпосередньо залежить успішна реалізація правового та соціального становища кожної статі. У свою чергу, поняття «гендерна рівність» у соціологічному ракурсі все частіше розуміється як конструкт саме тієї самої гармонізації даних партнерських взаємин представників кожної статі. У соціально-правовому контексті рівноправність неможлива без ініціації потенціалу реалізації всіх можливих соціальних ролей. На рівні суспільної свідомості це також має виражатися у сукупності гуманістичних цінностей та адекватній оцінці самим соціумом гендерних статусів.

Щоб оцінити та зрозуміти позитивний досвід європейських держав у справі соціально-правового забезпечення рівності статей, у дослідженні бу-

ло застосовано міждисциплінарний підхід. Подібний інструментарій у рамках цієї роботи заснований на синтезі методології гендерної соціології та формально-юридичної методології. Це дослідження також базується на ідеалах соціального конструктивізму, з його орієнтацією на визначення чоловіків і жінок як гетерогенних груп зі значними гендерними відмінностями. Разом з тим, у дослідженні широко застосовувався метод текстологічного контент-аналізу зарубіжних нормативних актів.

Результати та їх обговорення дійсно вражаючих результатів у справі ефективного розвитку та реалізації соціальної політики гендерної рівності демонструє досвід держав Північної Європи. Примітним є досвід гендерної соціальної політики у Фінляндії, заснований на платформі нейтральності. Схожість соціального стану та ідентичні за своєю суттю соціальні ролі жінок і чоловіків становлять так звану гендерну нейтральність. Створення та втілення в життя фактичної та верифікованої рівноправності різних статей у цій північноєвропейській країні забезпечується грандіозним комплексом державно-правових гарантій та юридичних механізмів [5, с. 124].

Законодавець Фінляндії заснував навіть спеціальний нормативний акт з промовистим найменуванням «Закон про гендерну рівноправність». Прийнятий у 1987 р., цей документ закріпив абсолютну заборону різноманітних дискримінаційних проявів за гендерною ознакою. Послідовно реалізуючи політику рівності статей, фіни започаткували Міністерство соціального забезпечення та охорони здоров'я, до повноважень якого віднесли складання, ініціацію та розробку поправок до законодавства про рівноправність. Цей орган державної влади з 2000 р. набув статусу контрольного органу та забезпечує відомства у реалізації та розвитку стратегій рівності чоловіків і жінок. Крім того, і судова влада у Фінляндії активно задіяна у захисті гендерної рівноправності. Як впливає із установчих актів Суду справедливості Фінляндії, забезпечення механізмів планомірного та всебічного захисту рівності жінок і чоловіків – це прями́й обов'язок голови цього судового органу. Однак фінські громадяни не часто вдаються до судових позовів з питань гендерної асиметрії. До суду надходить незначна кількість позовних заяв про правопорушення дискримінуючого характеру [5, с. 151].

Цікаво, що найчастіше населення фінської держави готове звертатися за захистом своїх прав до омбудсмена з уряду. Варто особливо наголосити, що на прикладі Фінляндії мінімізація та вирівнювання гендерної асиметрії підтримується національною системою квотування. Такий підхід спрямовано всебічне забезпечення нейтральної гендерної зміни соціальних практик. Подібна гуманістична траєкторія політики гендерної рівності знаходить закріплення на рівні спеціального законодавства. У положеннях Закону про рівність встановлено, що державні органи, комісії та комітети, консульта-

ційні ради вважаються правочинними у своїх діях, якщо до їх складу входить не менше 40% жінок або 40% чоловіків. Сформована гендерна зміна поширюється ще й на рівень місцевого самоврядування, виняток можуть становити лише державні органи. Як видно, механізми забезпечення політики гендерної рівноправності в даній державі мають комплексний характер. Успіхи у реалізації принципу рівності статей цілком можна пояснити обставинами об'єктивного порядку. Сюди можна відносити традиції, сприятливу соціально-економічну обстановку та власну історію [2, с. 114].

Так, в умовах розвитку техніки, технологій та виробництва періоду Другої світової війни в Європі з вимушених причин жінки активно були задіяні у виробничих процесах. Це було зумовлено тим, що дівчата виконували традиційно «чоловічу» роботу, і причиною цього є масова мобілізація та відправка чоловіків на фронт. Ситуація із залученням жіночої статі у процеси виробництва зберігалася також і в післявоєнний період, аж до 1960-х років до так званого періоду економічного зростання. У таких умовах жінкам доводилося поєднувати свої сімейні обов'язки із трудовими зобов'язаннями. Як наслідок, представниці жіночої статі фактично запропонували чоловікам розділити з ними частину їхніх зобов'язань, і держави Європи зробили в цьому напрямку низку серйозних реформаторських кроків.

Блок реформ подібного спрямування припав на 1970-ті роки, коли уряди більшості північних європейських країн проголосили підтримку сім'ї, що виражалось у впровадженні у практику інституту послідовного використання батьками відпустки для догляду за дитиною. У цьому сенсі Норвегія виявилася однією з найпослідовніших країн. У 1990-х роках тут була реалізована практика надання батькам чотиритижневої відпустки для догляду за дитиною. До речі, цим правом користувалися близько 80% чоловічого населення. Зрештою, всі ці заходи привели жінок до економічно максимальної незалежності від чоловіків, що, у свою чергу, мінімізувало прояви дискримінації. Позитивний досвід боротьби з дискримінуючими факторами притаманний сучасній Швеції. Саме поняття «дискримінація» ясно сформульовано та визначено на рівні нормативного регулювання. Шведський законодавець конкретизує також прояви та форми дискримінуючих дій. Конструктивно визначаючи склад протиправної дії - дискримінації, шведи розглядають її крізь призму парадигми рівноправності [7].

Загалом дискримінація таки розуміється як безпосереднє посягання на концепт рівності статей. Підхід до рівноправності у шведській державі ґрунтується на виявленні абстрактної та конкретної форми рівності статей. Інтерес представляє саме абстрактну рівність, під якою розуміється система соціальних і політичних практик застосування букви закону абсолютно однаково стосовно жінок, і чоловіків. Очевидно, що ця конструкція лежить на платформі правової державності і дуже добре вписується до верховенства

закону.

Конкретна ж рівність передбачає застосування норми права лише з урахуванням всіх обставин кожної особи, оскільки можливі дискримінаційні прояви у випадках, коли норма права застосовується однаково всім особам без урахування особистих обставин кожного суб'єкта [3, с. 72].

По праву можна вважати Швецію одним із лідерів та мастодонтів у нелегкій справі забезпечення реалізації політики гендерної рівності. Правова система цієї держави рясніє актами та всілякими документами, які покликані забезпечувати рівні можливості для представників кожної статі. Привертає увагу, що вже на рівні вищого установчого акту країни гарантується рівність чоловіків і жінок. Крім Конституції шведи ухвалили й спеціальні закони, що розвивають загальні положення конструкції гендерної рівноправності. Серед таких актів - «Закон про рівні можливості» та спеціалізований документ - «Закон про заборону дискримінації». Ми вважаємо, що шведський законодавець, виявляючи виняткову турботу щодо жіночого народонаселення, у нормативних розпорядженнях закріплює відповідальність за сексуальні домагання. У цьому питанні особливо відповідальний роботодавець або представник наймача, в обов'язки якого, згідно із законодавством Швеції, включені заходи, які сприятимуть захисту працівників від примусу сексуального характеру.

Рішуче виступаючи проти гендерної асиметрії, держава наказує в обов'язок роботодавцю, який має більше десяти працівників, забезпечити фактичну рівну оплату праці всім співробітникам, незалежно від статевої власності. Такий економічний захід вважається дуже ефективним і працездатним. Гендерна рівноправність, як видно в доктрині та політичній практиці Швеції, нерозривно пов'язана з правами жінок, як найбільш уразливій частині єдиного, але ділимого соціуму.

У загальному тонусі концептуального підходу країн Північної Європи діють усі без винятку держави цієї географічної зони. Генеральною лінією, характерною для групи цих країн, є шлях створення специфічних органів державної влади та муніципалітетів. При герменевтичному аналізі основних законів північноєвропейських держав виявляється ключова роль урядових структур у забезпеченні та захисту принципу рівності статей. Примітним є досвід Ісландії, де при уряді активно діє спеціальний центр з питань рівності обох статей. Водночас повноваженнями у сфері сприяння реалізації гендерної рівноправності наділено Комітет скарг Ісландії [6, с. 123].

До державних структур, які безпосередньо реалізують національну гендерну політику, належить також Відомство з гендерної рівності. Шляхом регулярних консультацій та живої роботи з громадянами дана група відомств на постійній основі забезпечує державні гарантії рівноправності чо-

ловіків та жінок. Не відстають від своїх сусідів та норвежці. Тут також можна спостерігати концепцію заснування спеціалізованих урядових структур. Міністерство у справах дітей та сім'ї Норвегії включає особливий відділ з гендерної рівноправності. Все це об'єктивно сприяє ефективному конструюванню державної соціальної політики щодо просування справжньої рівності представників обох статей.

Звертаючись до аналізу механізмів політики гендерної рівності як системи соціальних та юридичних засобів, неможливо не згадати про довгий та виснажливий шлях, який пройшли країни Європи. Сама політична історія західних країн ілюструє різноманіття факторів розвитку законодавства, спрямованого на пошук оптимальних механізмів реалізації прав і свобод людини та забезпечення конституційно-правових гарантій для їхнього чіткого дотримання. Що очевидно - у період після закінчення Другої світової війни в основних законах держав Заходу суттєво посилилася соціальна складова конструкції прав людини.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що вражаючих успіхів у виробленні механізмів та здійсненні соціально-політичних стратегій рівності статей досягли переважно держави Північної Європи. За допомогою постійної підтримки жіночого суспільно-політичного руху та захищаючи саме «жіноче право», у цих країнах знайшли втілення конструкції активного включення представниць прекрасної половини людства у політичне та соціально-економічне життя. На основі як імперативних, так і диспозитивних засад у цій групі країн була прийнятата ефективно реалізується ціла система антидискримінаційного законодавства. Шляхом заснування спеціальних органів публічної влади у Норвегії, Фінляндії, Ісландії та Швеції повноцінно забезпечуються державні гарантії фактичного та юридичного принципу гендерної рівноправності та соціальної рівноваги у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Бабст Стефані. До питання гендерної політики НАТО // Наука і оборона. 2010. № 2. С. 46–47.
2. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / [М.М. Білинська, Л.В. Гонюкова, Л.О. Воронько та ін. ; за заг. ред. М.М. Білинської]. К. ; [Запоріжжя : Друк. світ], 2011. 132 с.
3. Гендерні підходи у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 1 черв. 2012 р. Луцьк, 2012. 204 с.
4. Державне управління забезпеченням гендерної рівності в Україні: монографія / С. Домбровська, В. Мороз, С. Мороз, Л. Грень, Н. Леоненко – Х.: НУЦЗУ, 2018. 251с.
5. Перевізник В.М. Поняття гендерного ресурсу та його місце в си-

стемі державної політики. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18–19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 150-153.

6. Соколов В. Тенденції гендерної політики в Європі та Україні / В'ячеслав Соколов, Марина Саприкіна // Політ. менеджмент. 2008. № 3. С. 120–127.

7. Скар О. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження. URL: <http://www.galarina@kiev.ldc.net>.

8. Формування гендерної політики держави: теорія, методологія та практика: монографія / С.М. Домбровська, А.В. Титаренко, Н.М. Карпеко, В.М. Перевізник. НУЦЗУ. 2021. 170 с.

References:

1. Babst Stefani. Do pytannia hendernoj polityky NATO / S. Babs // Nauka i oborona. 2010. № 2. S. 46–47.

2. Henderna polityka v systemi derzhavnoho upravlinnia : pidruchnyk / [M. M. Bilynska, L. V. Honiukova, L. O. Voronko ta in. ; za zah. red. M. M. Bilynskoi]. – K. ; [Zaporizhzhia : Druk. svit], 2011. 132 s.

3. Henderni pidkhody u sferi derzhavnoi sluzhby ta sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., Lutsk, 1 cherv. 2012 r. Lutsk, 2012. 204 s.

4. Derzhavne upravlinnia zabezpechenniam hendernoj rivnosti v Ukraini: Monohrafiia / S. Dombrovska, V. Moroz, S. Moroz, L. Hren, N. Leonenko – Kh.: NUTsZU, 2018. 251 s.

5. Pereviznyk V.M. Poniattia hendernoho resursu ta yoho mistse v systemi derzhavnoi polityky. Derzhavne upravlinnia u sferi tsyvilnoho zakhystu: nauka, osvita, praktyka : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 18–19 bereznia 2020 r. / za zah. red. V. P. Sadkovo. Kh. : Vyd-vo NUTsZU, 2020. S. 150-153.

6. Sokolov V. Tendentsii hendernoj polityky v Yevropi ta Ukraini / Viacheslav Sokolov, Maryna Saprykina // Polit. menedzhment. 2008. № 3. S. 120–127.

7. Sknar O. Hender u politytsi: problemy ta perspektyvy zaprovadzhennia. URL: <http://www.galarina@kiev.ldc.net>.

8. Formuvannia hendernoj polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia ta praktyka: Monohrafiia / S.M. Dombrovska, A.V. Tytarenko, N.M. Karpeko, V.M. Pereviznyk. NUTsZU. 2021. 170 s.